

Birinchi jahon urushining kelib chiqish sabablari va oqibatlari.

Toxirova Moxira Salimovna

Qarshi tumani 1-son kasb hunar maktabi Tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Odamzod “urush” degan soʻzni eshitishi bilan koʻz oldiga halok boʻlgan necha yuz minglab insonlarning jasadlari, vayronkorliklar, toʻs-toʻpolon va ochlik keladi. Urush insoniyatga hech zamonda yaxshilik olib kelmagan. Biroq, ming afsuslar boʻlsinki, dunyo tarixida qonli toʻqnashuvlar juda koʻp boʻlgan va hozir ham davom etmoqda.*

Kalit soʻzlar: *birinchisi jahon urushi, harbiy kuchlar, tarix, qurol-yarogʻlar, urush, davlat, tarix.*

Birinchi jahon urushi 1914 yildan 1918 yilgacha davom etgan global mojaro boʻlib, u tarixdagi eng halokatli urushlardan biri boʻlib, dunyoning koʻplab buyuk davlatlari ishtirok etgan. Birinchi jahon urushining sabablari murakkab va koʻp qirrali boʻlib, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy omillarning kombinatsiyasi toʻqnashuvning boshlanishiga yordam berdi. Xuddi shunday, urushning oqibatlari juda keng boʻlib, tarix rivojiga katta taʼsir koʻrsatdi. Yevropaning yirik davlatlari oʻnlab yillar davomida qurollanish poygasi bilan shugʻullanib, oʻzlarining harbiy kuchlarini va qurol-yarogʻlarini toʻplashdi. Bu militaristik tafakkur mojaro yuzaga kelishi ehtimoli koʻproq boʻlgan beqaror muhitni yaratdi. 1914 yil 28 iyul kuni Avstriya-Vengriya imperiyasining taxt vorisi shahzoda Frans Ferdinand harbiy mashqlarni kuzatish uchun Bosniya markazi Sarayeva shahriga keldi. Bu tashrif shunchaki sayr boʻlmagan. 28 iyul serblarning motam kuni boʻlib, aynan shu kuni Serbiya chegaralarida harbiy mashqlar oʻtkazilishi bir igʻvo edi. Frans Ferdinandning bunday provokatsion harakati serb millatchi doiralarning gʻazabini qoʻzgʻatdi. Tonggi soat oʻn birga yaqin Milyak daryosi yaqinida serb millatchi tashkiloti – “Mlada Bosna” (Yosh Bosniya) aʼzosi, 20 yoshli Gavrilo Prinsip

oldidan o'tib ketayotgan shahzoda Frans Ferdinand va uning rafiqasini otib o'ldiradi. Bundan g'azablangan Avstriya-Vengriya imperatori o'z hukumatidan bu qotillikka javoban Serbiyaga urush e'lon qilishni talab qildi. 1914 yil 23 iyunda Avstriya-Vengriya Serbiyaga 10 banddan iborat bo'lgan talab qo'ydi, bu talablarni bajarish suveren davlat uchun haqoratli edi. Shunga qaramasdan, Serbiya o'zidan talab etilgan 10 ta shartdan 9 tasini bajardi. Birgina "Avstriya hukumati tergovda ishtirok etgan holda Sarayevadagi qotillik ishtirokchilarining har biriga nisbatan tergov o'tkazishi", degan band bajarilmadi. Bu mojaroga "Antanta" davlatlari aralashdi. Xususan, Rossiya mojaroni tinch yo'l bilan hal qilishni va bahsni Gaaga sudiga yuborishni taklif qildi. Biroq 26 iyul kuni Avstriya-Vengriya ultimatum talablari bajarilmaganini aytib, o'z armiyasini Serbiya chegarasiga olib keldi. 28 iyulda Serbiyaga qarshi urush e'lon qilindi va Belgrad o'qqa tutildi. Bu vaziyatda Rossiya imperiyasi Serbiyaning bosib olinishiga jim qarab tura olmadi. 31 iyulda Rossiya armiyaga umumiy safarbarlik e'lon qildi. Voqealar rivojini jimgina kuzatib turgan Germaniya agar Rossiya safarbarlikni to'xtatmasa, urush e'lon qilishini bildirdi. Rossiya bunga javob bermadi va harbiy harakatlarni davom ettirdi. Shundan so'ng Germaniya 1 avgust kuni Rossiyaga, 3 avgust kuni Fransiyaga urush e'lon qildi. Bunga javoban 4 avgust kuni Angliya Germaniyaga urush ochdi. Shu tariqa Birinchi jahon urushi boshlanib ketdi. Yevropadagi murakkab ittifoqlar tizimi qit'ani ikkita qarama-qarshi lagerga bo'ldi - Uchlik Antanta (Fransiya, Rossiya va Buyuk Britaniya) va Uchlik ittifoq (Germaniya, Avstriya-Vengriya va Italiya). Bir davlat tahdid qilinganda, uning ittifoqchilari uni himoya qilishga majbur bo'lib, mojarolarni kuchaytirdilar. Butun dunyo bo'ylab mustamlaka va resurslar uchun raqobat yirik davlatlar o'rtasidagi ziddiyatni kuchaytirdi. Afrika va Osiyodagi hududlar uchun raqobat adovat va nizolarni kuchaytirdi. Yevropada millatchilik g'ayrati va o'z vatanidan g'ururlanish kuchaydi. Bu ustunlik tuyg'usini va har qanday holatda ham, hatto urushga borishni anglatsa ham, o'z millatini himoya qilishga tayyor bo'lishga olib keldi. Bu voqea

global mojaro bilan yakunlangan ittifoqlar va urush e'lonlarining zanjirli reaksiyasini keltirib chiqardi. Birinchi jahon urushi millionlab harbiy va tinch aholining qurbon bo'lishiga olib keldi. Pulemyotlar, tanklar va kimyoviy qurollar kabi yangi texnologiyalardan foydalanish urushni ayniqsa halokatli qildi. 1919-yilda imzolangan Versal shartnomasida Germaniya va uning ittifoqchilariga nisbatan qattiq jazolar qo'llanilgan, bu esa norozilik va iqtisodiy qiyinchiliklarga olib kelgan. Shartnoma shuningdek, Yevropa xaritasini o'zgartirdi, yangi davlatlarni yaratdi va mavjud chegaralarni o'zgartirdi. Urush qatnashgan mamlakatlar iqtisodiyotiga halokatli ta'sir ko'rsatdi. Urushning narxi ko'plab mamlakatlarda inflyatsiya, ishsizlik va iqtisodiy beqarorlikka olib keldi. Urush Usmonlilar imperiyasi, Avstriya-Vengriya imperiyasi va Rossiya imperiyasi kabi imperiyalarning qulashiga olib keldi. Urushdan keyin kommunizm va fashizm kabi yangi siyosiy mafkuralar paydo bo'ldi. Birinchi jahon urushidagi hal etilmagan muammolar va noroziliklar atigi yigirma yil o'tib boshlangan Ikkinchi jahon urushiga zamin yaratdi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Birinchi jahon urushi dunyoni tubdan o'zgartirgan halokatli voqea edi. Uning sabablari siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy omillarning murakkab tarmog'iga asoslangan bo'lsa, uning oqibatlari keyingi yillar davomida aks ettirilgan. Birinchi jahon urushidan olingan saboqlar bugungi kungacha xalqaro munosabatlar va nizolarni hal qilish bo'yicha harakatlarni shakllantirishda davom etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Зайончковский А. М. Первая мировая война. — СПб.: Полигон, 2000. — 878 с. — ISBN 5-89173-082-0.

2. *История Первой мировой войны 1914—1918 гг. / Под ред. И. И. Ростунова. — В 2 томах. — М.: Наука, 1975. — 25 500 экз.*

3. *Зайончковский Андрей Медардович. Первая мировая война. Раздел первый. Подготовка мировой войны. Глава первая. Вооруженные силы обеих сторон* *Ma'lumot 9-sinf darsligidan olingan. Jahon Tarixi 2014, M. Lafasov, U. Jo'rayev, E. Xoliqov, D. Qodirova. (23-§ Avstriya-Vengriya imperiyasining tashqi siyosat*

4. *Палеолог М. Царская Россия во время мировой войны. — М.: Международные отношения, 1991.*

5. *Палеолог М. Царская Россия во время мировой войны. — М.: Международные отношения, 1991. (Глава XII).*

6. *Бьюкенен Дж. Глава 14 // Мемуары дипломата — М.: Международные отношения, 1991. <http://militera.lib.ru/memo/english/buchanan/14.html>*